Alföldy Jenő: Rónay György öröksége

Rónay György (1913–1978) tudós költő volt. Nem „zseniként” emlegetik: ahhoz túlzottan sokat foglalkozott hivatásszerűen a közügyként felfogott irodalom pallérozásával. Illés Endre úgy emlékezett vissza rá a közös, könyvkiadóban töltött időket idézve1 – még a háború előtti évekből –, mint aki a napi munka taposómalmában is szüntelenül a pontosságra és a tökéletességre törekszik, a szerkesztői jelentések, reklámfüzetekben közreadott ismertetések írásában éppúgy, mint a szöveggondozás vagy a kontrollfordítás aprómunkája során, netán a vers- és a novellaírás kegyelmi pillanataiban. Érdemes fölidézni, amit Horváth Jánosról jegyzett fel Rónay György: „(…) soha nem kereste a tetszetőset, látványosat, sikert vagy bravúrt, hanem mindig a munkát, a munkában is a nehezét”.2

A harmincas években Rónay könnyeden és fáradhatatlanul végezte a Révai Kiadónál szellemi munkásaként a feladatait. Kevés szabad idejében következett csak az írás – a vers, a műfordítás, a novella, a regény s a velük azonos kedvvel írt esszé, kritika. Az ilyen emberben ritkán veszik észre a lángelmét: némely esztétikák követői nem az isteni szikra, hanem az iparkodás jelének vélik a nagyfokú szellemi étvágyat, a megbízhatóságot és a szorgalmat. Mintha ezek egymás kizárói, nem pedig egymás támogatói volnának egy-egy szerencsés alkatban, szerteágazó, formátumos életműben.

Rónay György „szerencsés alkat” volt egy szerencsétlen korban. Megért két világháborút, egy hidegháborút és több diktatúrát. Ragadt rá a honi és világirodalmi műveltség, a történelmi, irodalom- és vallástörténeti, -elméleti tájékozottság. Tudását egyszemélyes intézmény módjára hintette szét szűkebb és tágabb környezetében. Nem csupán változatos műfajaiban, hanem élőszóban is. Pedagógusalkata ellenére nem taníthatott egyetemi katedráról – azzal sajnos nem ajándékozta meg a sors és a történelem, mert mire megérett volna erre, már ki is zárták a felsőfokú oktatásból. Így is legendák terjedtek a magyar–francia szakon végzett, de több nyelvet is alaposan ismerő irodalmárról, hányszor segítette ki a hozzá forduló pályatársakat – olykor nála idősebb költőket, műfordítókat és irodalomtörténészeket is – egy-egy szokatlan idióma vagy szókép értelmezésével, filológiai adatokkal, lelőhelyekkel. Az 1946 és 1948 között működő Újhold szerkesztőinek és munkatársainak – a nála évtizeddel fiatalabb költőknek, íróknak – mindig szolgálatkész tanácsadója volt Nemes Nagy Ágnes, Rába György, Somlyó György és mások megemlékezései szerint. A Rónay Györgyéhez hasonlóan óriási műfordítói életművet megalkotó Kálnoky László is tanúskodott erről. Ahogy mondani szokták az ilyen koponyákról: „mindent tudott”. Nemcsak a régi és kortársi magyarokról, a középkori, reneszánsz, klasszicista, romantikus, szimbolista franciákról, hanem olaszokról, németekről és másokról, a legmodernebbekről is.

A katolikus – és általában a vallásos – irodalom külön specialitása volt. Sík Sándorral együtt kiemelkedő szerepe volt abban, hogy a katolikus irodalmat ne a perifériális jelenségek módján műveljék és kezeljék, hanem csakis a nemzeti és az egyetemes irodalom részeként. Egyházi

köröket is igyekezett meggyőzni arról, hogy világnézeti meggondolásból se kapjanak menlevelet esztétikailag gyarló művek. Eközben a politikai hatalommal szemben azért harcolt, hogy a hitet kifejező műveket is tűrje meg a többi között, ha esztétikai minőségük feddhetetlen. Nagy szerepe volt szerkesztőként és kritikusként abban, hogy azok a katolikus szellemű alkotások, amelyek a nemzeti és az európai irodalom magaslatait foglalják el – mint például Pilinszky János költészete –, a pártirányítás alatt is polgárjogot nyerjenek.

Őt magát „polgári humanista” minősítéssel sorolták az osztályidegenek közé. 1948-tól egy évtizedig „tiltott” volt, majd haláláig a „tűrt” szerzők kategóriájában engedték szóhoz jutni, s ezt még súlyosbította a „klerikális író” pecsétje. Igaz, ez nemcsak „gettósította” irodalmi működését a katolikus sajtóban, hanem bizonyos menlevelet és – szűköset bár – nyilvánosságot is adott neki ahhoz, hogy elfogulatlan irodalomszemléletének megfelelően szóljon a hivatalos kritikáktól megcsömörlött közönséghez. Jó ideig ő volt a leghitelesebb szavú kritikus. A kritikus.

Sokáig csak az Új Ember és a Vigilia adott helyet írásainak. A hatvanas évek enyhültebb időszakában már a többi vezető irodalmi fórum is – legtöbbször a Nagyvilág – teret adott szerteágazó műfajú írásainak. Itt találkoztam átültetéseivel például Pierre Emanuel vagy Octavio Paz költészetéből – s még hány és hány klasszikus és modern világirodalmi mű hozzáférhetőségét köszönhettem neki! (Az igazság kedvéért hozzátenném, hogy Louis Aragon még az ő műfordításaiban sem lett meggyőzően kiváló költő a szememben.)

Avatottan kapcsolódott be abba a párbeszédbe, amelyet – főként a XXIII. János pápa idején kialakult barátságos légkörben, jórészt a francia gondolkodó, Teilhard de Chardin kezdeményezésére – a katolikusok folytattak a marxista világnézet disputára hajló képviselőivel. Rónay igazi tekintély volt akkor, amikor az ilyen embereket nem a kongresszusi díszemelvényeken kellett keresni. Tudomásom szerint a kor egyik vezető irodalompolitikusa, Király István őt kérte fel egyik lektorául Ady-monográfiája első két kötetéhez. Ez arra utal, hogy Rónay nélkülözhetetlenné tette magát. Nyilván ő is közelről ismerte a kor ártalmait: a pálya szélére állíttatást, a vele szembeni basáskodást, az előítéletet és az agresszivitást, de volt hozzá képessége, hogy amennyire lehetséges, kizárja mindennapjaiból ezeket az ártalmakat. A világnézetéből és egyéniségéből fakadó türelem taktikának is bevált. Akárcsak a tanáregyéniségét jellemző szigor és a szeretet.

Művei a természetben szívesen szemlélődő költőnek-írónak, a keresztény humanizmus útjait kereső gondolkodónak, személyes függetlenségére kényes (de a konfliktusok elől meg nem futamodó), lelkiismeretes értelmiséginek mutatják. Ez a dolog morális oldala. Esztétikai oldalról így jellemezném egy mondatban: ötvösmesteri műgonddal megmunkált írásaiban megvolt az a nagyvonalúság és emelkedettség, amely képessé tette arra, hogy felülnézetből adjon képet koráról. A politikai viszonyok elmosódhattak műveiben, de az erkölcsiek annál élesebb kontúrokkal bontakoztak ki bennük. Élményvilága az emberi természet, a lelkialkat, az erkölcsi döntések és kisiklások, a törvényszerűen, mégis titokzatosan működő érzelmek megfigyelésén s az önismereten alapult – költészete és szépprózája innen táplálkozott. Műveltsége a bibliai időktől a máig terjedő irodalom- és gondolkodástörténet tanulmányozásán nyugodott, s tudását nem az élettől elkülönítve, hanem tapasztalataival összekötve kamatoztatta.

Esszéköteteinek egy csoportja szinte a teljesség érzetét keltő magyar irodalomtörténetté áll

össze,3 hasonlóképpen, mint évtizeddel idősebb pályatársánál, a népiekhez közelebb álló Németh Lászlónál. Magyar és világirodalmi tárgyú tanulmányírása a korosztályát megelőző „esszéíró nemzedék” (Komlós Aladár, Gyergyai Albert, Hamvas Béla, Szerb Antal, Cs. Szabó László, Kardos László, Németh László, Márai Sándor, Illyés Gyula, Illés Endre és így tovább) természetes folytatásának tetszik, akkor is, ha némelyikükkel – főként Németh Lászlóval – akadt vitája, noha minőségelvük egyezett. Rónay – a saját korosztályához tartozó Vas Istvánnal, Szentkuthyval együtt – méltó folytatója az ő korszakos munkásságuknak. A világirodalom közvetítőjeként – Kodály szavaival mondva – azt az elvet követte, hogy „ne legyünk szellemi gyarmata egyetlen országnak sem, de mindegyiktől tanuljuk el, ami javunkat szolgálja”.

*

A költővé avatáson már érettségiző diákként túljutott – 1931-ben jelent meg az első kötete. Szerzői közé fogadta a 20. század hazai irodalmának egyik legszilárdabb oszlopa, a Nyugat. Az irodalomtörténészek méltán sorolták őt – Babits elterjedt szavával – a Nyugat „harmadik nemzedékéhez”. Ahhoz a nagyszerű rajhoz, amelyhez Radnóti Miklós, Weöres Sándor, Jékely Zoltán, Vas István, Hajnal Anna, Zelk Zoltán, Takáts Gyula, Toldalagi Pál, a valamivel később hozzájuk csatlakozó Kálnoky László és még számos érdemes szerző – több elbeszélő és tanulmányíró is, például Szentkuthy Miklós, Kolozsvári Grandpierre Emil, Sőtér István, Örley István, Ottlik Géza, Thurzó Gábor s több, 1945 után emigrált író (például Gombos Gyula, Határ Győző) – tartozott. Többségükben értelmiségi származékok voltak, de a költők között akadtak munkás- és parasztivadékok is, mint Képes Géza, Jankovich Ferenc, Vészi Endre, Forgách Antal vagy Kis Ferenc. Nevezték ezt a rajt – Halász Gábor kritikái nyomán – „tiltakozó nemzedéknek” és a jórészt Rónay György által szervezett-szerkesztett, 1943-ban megindított, ám a háborútól rövidesen elsodort folyóiratról „Ezüstkor-nemzedéknek”4 is, finoman aranykori jelenséget sejtetve a Nagy Nemzedékben. Az „Ezüstkor” elnevezés részint onnét eredt, hogy míg a „második nemzedék” – Szabó Lőrincé, Illyés Gyuláé vagy József Attiláé – itt-ott lázadozott az „apák” (Babits, illetve Kosztolányi) esztétikája, értékrendje és olykor tekintélye ellen, addig „a harmadik nemzedék, az unokák” (Babits nevezte így Weöreséket, Jékelyéket) kitartottak az „első nemzedék” hagyatéka mellett. (Bírálat is rejlett a névben: az, hogy a negyvenes évek eleje korszakos halványodás a századelőhöz képest.) Az újabb európai költészetet az „aranykoriak” verskultúrájáról le nem mondva akarták elsajátítani és fordítóként, esszéíróként meghonosítani. Tisztelték két-három évtizeddel előttük járó mestereik, főként Babits emelkedettségét, szimbolista sejtelmességét, parnasszusi szépségigényét, gondolatiságát, a nyugat-európai és az antik verselést váltogató formaművészetét. Nagyra tartották Kosztolányi eleganciáját, Tóth Árpád spirituális esztétizmusát. (Hozzátenném: Babits reformnemesi-polgári beállítottságát Rónay György nemzedéke egyértelműen polgári irányultságra váltotta, de – a szélsőségeket leszámítva – a népiektől sem zárkózott el.) Védelmezendő értéknek tekintették a korai Nyugatban kialakult költői normákat s a modernségelvet. Nem követték a közvetlen elődök, a húszas években induló modernek (Szabó Lőrinc, József Attila, Illyés) vagy az új konzervatívok (például Erdélyi József, Mécs László) felfogását: nem tekintették meghaladottnak az első nemzedék örökségét, hanem annak szerves folytatására törekedtek.5 A Nyugat századvégi előfutárait is fölfedezték maguknak: Vajda mellett Komjáthyt, Reviczkyt és számos prózaírót.6 Kassákhoz való viszonyuk bonyolultabb – erről Vas István emlékiratai vallanak személyességükben is tanulságosan.7 A szabad vers így

is Kassák hatására nyert polgárjogot a harmadik nemzedék költészetében. Rónay nemcsak költői-írói teljesítményeivel szerzett elismerést társai között – közös akciókban is fontos szerepet töltött be. Ő gondoskodott például arról, hogy Apollinaire költészetét minél színvonalasabb műfordításokkal tegye ismertté hazánkban. Radnótival és Vas Istvánnal közös vállalkozása úgy élt a nemzedék tudatában, mint közvetett tiltakozás Franciaország lerohanása és a kulturális Európa meggyalázása ellen.8

Rónay költészete a 20. századi ember módján felfogott klasszicizmus jegyében állt. Szó sincs a régiek hűvös, eminens diák módjára újramondott leckéiről – a kor állásfoglalást követelt tőle, s ezt teljesítette is. A kitűnő irodalomtörténész, Halász Gábor szavával, „tiltakozásra" késztette a hazánkra még mindig nagy súllyal rátelepedő feudális társadalomszerkezet, a faji gyűlölködést szító propaganda, az élet értékeinek semmibevétele, a háborús hangulat, az embertelenség ideológiája és gyakorlata. Halász Gábor – a radikálisabb „második nemzedék" kritikusaként – kevesellte a tiltakozást, erélyesebb ellenállást várt az új generációtól, pedig Rónay (s vele a többség) verseinek látszólagos passzivitása a lejtőre tévedt társadalom következetes elutasítását fejezi ki. Ne gondoljuk azonban, hogy Rónay „polgári humanizmusa" (pontosabban kulturális hazafisága és európaisága) a tőkés rendet és a mértéktelen individualizmust kritikátlanul elfogadó elméleten nyugodott. Igaz, a szociálfasizmus előretörése idején nem az antikapitalizmus volt a legsürgetőbb program, de Rónay ennek tudatában is számos jelet adott arról, hogy viszonylag apolitikus íróként is érzékeli a súlyos szociális gondokat, a demokrácia hiányát és azt, hogy a kor könnyen megvásárolhatóvá és áruvá züllesztí az embert. Bár az „urbánusok" közé sorolták, a paraszti lét fájdalmai nem hagyták közömbösen, ahogy Radnótit, Zelk Zoltánt vagy Takáts Gyulát sem.

Jellemző ez a verssora 1937-ből: „De itt az ember vagy beledöglik a sárba, vagy eladja magát" (Fiamhoz). „Por jut a bátornak, s nem él meg, / csak a hajlékony, csak a szolga" – olvassuk másutt (Ágak, 1937). Meglep, hogy korai verseiben milyen sok az önbírálat, a saját tehetetlenségét ostorozó versrészlet is. „Nap nap után mind csöndesebb / kívüled s benned a harc. / Néha megállsz, mert magad sem tudod, / hogy mit akarsz", írja önmagához (Ad te ipsum, 1937). Visszatérő motívuma a karrieristák fölötti háborgás: „Úgyis hiába! Itt csak a talpnyalók / győznek, vagy a gazember". Az ifjú Babits sorsának megismétlődését sejti a magáéban: „Hódítónak indultál csupa hittel / alig egy éve, / s holnap tán elnyel, unalmas tanárt, egy kisváros semmisége".9 A tanácstalanság gyötrelmének okát részben annak tulajdonítom, hogy Magyarország csak bűnök árán orvosolhatta az ellene elkövetett bűnöket: rablókkal szövetkezve a trianoni rablást. Rónay életérzését is a kor formálta: irtózott minden háborús kalandtól. De észre kell venni, hogy Alföld című szonett-triptichonja milyen mély magyarsággal (két szóban írtam) beszél népéről ugyanezen év májusában: „Hallgat az éj, és elnémul a sík. / Az éj lassacskán mindent beborít. / Csak népem szent stigmái tündökölnek." Fölmerül bennem: talán a Falut és a Hazámat író József Attila hatott rá? (A vers írásakor még hónapok voltak hátra a költő tragikus sorsának beteljesüléséig.)

Alkatára nézve Rónay harmóniára törekvő lélek, ha például az önmagával meghasonlott József Attilával vetjük össze. Rónaynál nem merül föl „a szív s az ész" olyasféle „antagonizmusa", mint például Kemény Zsigmondban, akinek regényeit Rónay egyik megbecsült esszéíró előde, Péterfy Jenő10 vizsgálta, saját lelkületét is feltárva önkéntelenül. A békés összhang azonban minduntalan megbomlik verseiben. A fegyelmezett formák tartják a rendet, ám a riasztó

jelenségek szétzilálják az idillt, és sokszor rezignáltan zárul a költemény. A szerelem, a család, a barátság, a természet virágzása-hervadása, a szemlélődés, ha többnyire szomorkásan is, vonzóan életigenlő képet ad a szerzőről. Egy másik tanáregyéniséghez, Áprily Lajoshoz hasonlít ebben.

Nemcsak a világégés idején „tiltakozó" költő. Az marad a továbbiakban is, az ideológia újabb járványa, az 1948-ban ismét beköszöntő – és 1956. november 4-e után újult erővel támadó – diktatúra, az atomfegyverrel fenyegetődző hidegháború és a tömegtársadalom általános elidegenedése láttán. Utóbbit a vasfüggönnyel kettéválasztott világ mindkét változatában ismerte olvasmányaiból és személyes tapasztalataiból.

A hetvenes évek közepén megjelent válogatott verseinek ezt a címet adta: Mérleg. Ez mélyen jellemző rá. Az élet végéhez közeledő író summájára, egyensúlykereső természetére és alighanem csillagjegyére is utal, hiszen október elején, „a Mérleg jegyében" született. Túl sokat nem tehetett az irodalmunkat megosztó „népi–urbánus" ellentétek eloszlatásáért, de példát adott arról, hogy a jóakaratú irodalmár miként kerülheti el a féloldalasságot s a végleteket. Az értelmiségi a gyöngébb, a méltatlanabbul kezelt fél mellé áll, amikor a hatalom az ösztönök sötét mélyvilágából feltörő indulatokat szítja, és politikai-társadalmi manipulációs üzelmeire használja föl. Első a mű ismerete és a minőség tárgyilagos (bár nem szenvtelen, nem személytelen) megítélése – ez a kritikaírás megföllebbezhetetlen követelménye. De hogy a kritikus mikor s melyik művet választja bírálatának tárgyául, az már nem mellékes döntés, amikor az erőviszonyokban az írástudók egyik csoportja előnyöket kap, s a másik hendikeppel indul, méghozzá nem a tehetség és a teljesítmény, hanem az érdekkörök, a pártállás és a kisajátító „háttér" szerint szelektálva. Ma, az évezredforduló éveinek megosztottságában ez éppolyan világosan látható, mint a háborús korszakban vagy az ötvenes években. Megint keletkezett az irodalomban kinevezéses, örökletes és főként helyezkedéses alapon „új nemesség", „új arisztokrácia", mint a Horthy-féle urambátyám-országban vagy a proletárdiktatúrában. Kormányzati támogatással.

Rónay Györgynek, az ellentéteket kiegyenlítő, békeszerető – de ha kellett, erkölcsi elveiért síkraszálló – költőnek-írónak volt fogalma arról, hogy az etikai normák miként bomlanak szét, hogyan mérgeződnek meg az ellenállásra gyönge lelkek, s hogyan válik tűrhetetlenné „az ember = áru" elvének elharapódzása. Körülbelül egyezik ezzel a későbbi, a nyolcvanas években tekintélyes írók által is jóváhagyott szlogen: „a kultúra = áru". Persze várhatjuk-e itt, Európában, hogy az indiai bölcs, Gandhi igazsága terjedjen el: „A jól végzett munka (…) jutalma, hogy elvégezhettük"? Gandhi az egyedüli jutalomról beszél, ezt kipontoztam, mert Európában el sem képzelhetjük, micsoda ínségben éltek azok, akiknek hirdette igéjét. De azt mi is tapasztalhattuk, hogy a „jól végzett munkához" nem mindig kapjuk meg a jogosítványt a hatalmon levőktől, azoktól, akik a kánont és a „vonalat" kijelölik.

*

Mint már érintettem, Rónay felhasználta az első Nyugat-nemzedék verskultúráját – a nyugat-európai irodalmakból magyarrá honosított, időmértékessé átértelmezett hangsúlyos ütemet, a szótagszámláló rímes strófaszerkezetet, a drámai jambushoz hasonló tömbverset, a szonettet, a deákos és a szabad formákat s még számos más formát, illetve ezek egyéni

változatait és kombinációit. Mindezt a szépség jegyében, amelyhez – mint Radnóti, Jékely – váltig ragaszkodott. Az avantgárd korszak elmúltával, illetve az avantgárdnak a modern, újklasszicista stílusba olvadása idején lépett színre, amikor már a hazai „izmusok" legfőbb művelője, Kassák is közeledett a nyugatosok kifejezésmódjához. Rónay nagyra becsülte az avantgárd hazai atyját (mélyen rokonszenvező portrékönyvet írt róla a hatvanas években az Arcok és vallomások című sorozatban). Versértőként, műfordítóként is az izmusok bensőséges ismerőjének bizonyult. Saját verseit írva mégis, összetett stílusával is a Nyugat híve maradt formakultúrájában. Mindenekelőtt a letisztult – főként a harmincas évekbeli, szecessziós vonásait levetett – Babitsé, akinek erkölcsi komolysága és a passzív rezisztenciát szellemi ellenállásra váltó humanizmusa állt hozzá legközelebb. Alkatánál fogva azért egy fokkal kevésbé tragikus költő mesterénél. Ámde nem annyira játékos és főként nem olyan „nihilista",11 mint Kosztolányi. S ha már az első nemzedék költőivel vetjük össze, nem oly „hazárd", mint keresett formai játékaiban Tóth Árpád (aki maga élt ezzel a szóval), nem olyan kiáradón érzelmes, mint Szép Ernő, se nem zordonan prófétai, mint Füst Milán. Egy komoly, mégis derűs bölcsész benyomását kelti a szemlélőben, aki azonban nem áltatja magát illúziókkal – vallásos természetűekkel sem. Kerüli az extravaganciát, de szilárdan hisz az értelem ethoszában, a választó, döntéseiért felelős egyén belső szabadságában, s abban, hogy a szépség, az igazság révén az emberek egy része jó útra terelhető az általános romlás ellenére is.

Azokból a verseiből idézek föl néhányat, amelyek formájukkal is vallanak e harmóniára törekvő lélek döbbenetéről és riadalmáról.

A vészjósló 1933-as évben, húszévesen írta a Könyvtárban-t. Mozdulata: tüntető bezárkózás a kultúrába. Mindent mellékesnek tart és elutasít, ami ebben megzavarja. Még a tavaszt is: „Mi közöd a külső tavaszhoz? / Tiéd csak az lehet, / ami benned van. Nem érdekelnek / a külső fellegek. // A te világod te magad vagy. / Tiéd a hatalom: / lehetsz koldúsa tenmagadnak, / s király is magadon. // De bármelyik légy: tenmagad légy, / s egészen légy; galád, ki külső fényért árulóként / eladja önmagát. // Rajtad kívül minden hazugság, / hiúság hiúsága. (…)" Nem is annyira a rajongott könyvekért, mint inkább a külvilág megtagadásáért s a kultúrával körülbástyázott énért mint végső menedékért szól a vers. Ha a tavasz lehelete ocsmány híreket hoz, akkor be kell csukni ajtót-ablakot. Egotizmusa túlzó, de már a tiltakozás jeleként. (Kosztolányi értékeli föl ennyire az ént a Költő a huszadik században című, 1931-es ars poeticájában.) Ez azonban még inkább manír a húszéves költőnél, mint világnézet, főleg, ha további verseinek növekvő kollektív felelősségét nézzük.

Egy budai cukrászda falára írja lelki ujjaival '34-ben: „Agyam belefáradt a könyvekbe, lelkem / a szüntelen rettegésbe: / mit hoz a holnap? – mert inog a világ, / és billeg a béke." Már nem a könyvtár azilumába zárkózó, dacos ifjú, mint bő egy évvel korábban, hanem az, aki belátta, nem bújhat el a hírek elől, s képzeletében már utol is érte a végzet: „fekszem a decemberi sárban az utcán / átlőtt koponyával". Radnóti jóval ismertebb Járkálj csak, halálraítéltje jut eszünkbe – s ez a vers keletkezett két évvel korábban. Rónay is a szerelem bensőségességét fordítja a külső fenyegetések ellen: „Zengj, hajdani dal, zengj, édes éneke / a felhőtlen szerelemnek, / (…) suttogd túl rettenetes robaját / a kinti időnek" – ebben is Radnótira hasonlít. S mintha Babits Új leoninusait is visszhangozná a mű az erősödő háborús uszítás idején.

További három évvel későbbi, már idézett Fiamhoz című versében írja: „Szavam zenét kívánt, s

nem lett, csak dadogás." Sorai kifejezik: a tettre kész barbárok közt a megriadt értelmiségit lelkifurdalás gyötri. Rónay remekül ismerte Baudelaire-t, és jól tudta, hogy a 20. század harmincas éveiben nem az a „tettre gyenge" alak áll szemben a „tetterős" egyéniséggel, s nem föltétlenül az „Unalom" a legfőbb ellenség, mint a francia költő korában:12 a bűn akkor még inkább csak megbotránkoztatás, az álerkölcsöket romboló, lázadozó tett, s nem az emberek milliói és tízmilliói ellen készülő merénylet. Mintha már ekkor az értelem Arkhimédesze volna Rónay példaképe, aki a Szürakuszaiban rátörő barbároknak csak ennyit vet oda: „Ne zavarjátok köreimet." (Pedig Archimedészi című versét csak 1944-ben írta meg.) A tudós kiszolgáltatott, de óriási szellemi és erkölcsi fölényben van gyilkosaival szemben. A modern idők modern barbársága idején megszólaló költőben a kételyek is újak: fölzenghet-e még az ének úgy, mint mestereiben, ha fegyverek csörömpölnek körülötte? Az újszülött fiához írt vers gondolatköre, az apai felelősség nem teszi lehetővé az ókori tudós szent közönyét önnön sorsa iránt – de aggodalma miatt dadogássá válik az örömdalnak szánt ének. A Nyugat örökségének zászlósa maradt, de a halálraítélt hangja megtörik, megbicsaklik.

Ebben látni vélem, hogy miként is talált új csapást abban az irányban haladva, amelyet Babits nemzedéke jelölt ki számára. S hogy miért nem igaz Rónayra nézve sem Lukács György 1945 táján írt sommás minősítése a harmadik nemzedékről: „Babits-epigonok". Rónayban sokkal több lett a kétely, mint mestereiben. Pedig Babits A lírikus epilógja vagy Tóth Árpád Meddő órán-ja, sőt Ady „Minden Egész eltörött"-je13 is éppen azzal hozott forradalmian újat, hogy nagy erővel fejezte ki a darabokra hullt közösség s a magányos egyén válságát. De a harmincas évek ifjú költőjében már nem a századforduló és századelő dekadenciája uralkodik – panaszos szavainak komorabb fedezete van. A társadalom félelmetessége tényszerű lett, a dísztelenebb és tárgyszerűbb vers pedig kevésbé szenvelgő, mint az első nemzedéké az első világháborúig.14

Alkaikumban írt verse, a Talán (1941) föltárja lírájának nagy paradoxonát: nincs értelme már a költészetnek. Hiábavaló lett a gondosan megszervezett alkotói magány és a „sziget"-lét a társadalom általános eldurvulása közepette. (A sziget kulcsszó: majd a hatvanas években írja meg Szigetvilág című versét.) Csüggedtségében a szellem értékei sem adnak már mentsvárat, fogódzót. A nemes veretű strófák műgondja mégis ellentmond a lemondó állításnak. A mallarméi öncélúságba kapaszkodik, mintha tiszta és értelmen túli énekhangján már csak Istenhez akarna szólni: „…Majd egyszer, igen, talán, / megjönnek eltűnt szárnyasaid, vadul / dalolva szétrepedt torokkal, / tán arabul, csak az isteneknek!" De a poesie pure-t csak elvben fogadja el, s a kétségbeesés határán is két lábbal áll a fenyegető realitások talaján. A káoszt, amelyet a tartalom tételez, most is rendbe fogja és felülbírálja a forma. A kedvetlenség méla költeménye egyszer csak fölszárnyal, s magasztos reményébe még egy csipet humor is vegyül, amikor arról beszél, hogy majd arabusul zengi dalát. Egyúttal Vörösmarty hattyúdalát, A vén cigányt is visszhangozza: „Isteneknek teljék benne kedve" – mármint a dalában.

Ilyen verseit olvasva az az érzésem támad: nem a legjobb versei mértékével mérik. „Lírája sem tartogat meglepetéseket – a Rónay-versek értékét kizárólag akkor mérhetjük pontosan, ha nem az öntörvényű zsenit, a nyelvvirtuózt keressük mögöttük, hanem a nyugodt és bölcs költőt, akinek világát (…) még mindig a klasszikus mérték határozza meg." A Rónay-feledés ellen jóakaratúan föllebbező cikkben olvastam ezt, amely arra int, hogy „Rónay aligha hagyható ki az irodalomtörténetből".15

Örülök a cikknek, de hozzátenném: nemcsak az irodalomtörténetből, hanem az életünkből sem lenne szabad kihagyni Rónayt – sem a költőt, sem a prózaírót, főként a kritikust. Jó versválogatásokra és tanulmánykötetekre van szükség, amelyek megvilágítják ennek a nagy humanistának a harcait: nem alacsony feszültségű klasszicista ő. Szeretném érzékeltetni, mennyire megszenvedett kiegyensúlyozottság az övé. Érdemes megmutatni odüsszeuszi leszállásait az alvilágba, szörnyekkel viaskodó riadozásait és nemritkán felkísértő undorát s a nehezen, de újra és újra kiküzdött harmóniát. Óvást emelek az ellen (most már nem az idézett cikkíróval vitatkozva), hogy a könyökvédős, krétaporos, középiskolai munkaköröket is vállaló és igen derekasan betöltő ember nem írhat zseniális verset, hogy a napsütés, az ősz, a tavasz s a lét fölötti gondolkodás unalmas.

Rónay több költeményt írt Odüsszeuszról, a tudatosan választott, kalandos élet örök jelképéről. Legszebbnek azt tartom, amelyben egy sátoros hajú lány átvezeti a sugárúti forgatagon a megvénült, fehér botos ithakai királyt (A megfáradt Odysseus, 1970). A lélek belső tengerén átvészelt kalandok hőseként szólal meg a költő. Az élet hadjáratok, mitikus szörnyek és gyönyörű boszorkák nélkül is eléggé veszélyes ahhoz, hogy remekműveket írhasson róla az, akinek ehhez képesség adatott. S milyen szép, hogy aggastyánkorban is feltündöklik a versben egy modern öltözetű Nauszikaá.

Harmóniavágy volt benne sok, de több a vágyból, mint a teljesülésből. 1945 februárjában, a Romok helyett palotát írásakor ő is olyan meghasonlott, mint a hazát és az emberiséget egyként sirató Vörösmarty egy évszázaddal korábban. A költészetbe vetett hitét éppúgy romokban látja, mint a Budai Várat, Dunába rogyott hidainkat. „Költő, hová lettek a jelzők? A metaforák / elvesztették értelmüket. / A képek föllázadtak. Minden a visszájára fordult, / és a világ süket. / Egy-egy kancsal rím, párjától elszakadva ontja kócbelét.” A tudós költő arca groteszk fintorra torzul. De aztán ismét megkomolyodik, mert építkezni akar, hogy újra legyen fedél az emberek feje fölött, s rend a barbárságtól sokszorosan sújtott társadalomban.

Modern lélek, aki az elvakultak világától felzaklatva hangolódik rá Bartók zenéjére – róla írt versei ugyancsak fontosak (Bartók I, Bartók II). A világháború és az egymást váltó diktatúrák okozta kétségbeesésből hite és reménye segíti ki: a józan humanizmus, amelynek fedezetét valami föltétlen idealizmusban leli meg, miután meg-megingott műveltségélményeinek fontosságában, a világ rendjében s a saját erkölcsi érzékében is.

A Tavasz elé (1947) a meglelt harmóniát sugározza a zsenge demokrácia hamarosan letarolt évében: „Költő, dalolj hát! énekeld hazádat, / mutasd fel szívét a magas világnak! / S porod fölött csak ezt véssék a fába: / »Megtette dolgát és nem élt hiába.«” Sok mérlegelés, gondolati küzdelem árán jut el a szent közhelyig. Kétségtelen, ez az ő eleme – kritikusainak van jogalapja, hogy ennek – talán vergiliusi, goethei vagy aranyi, úgylehet, babitsi eredetű – meglétét szóba hozza. A klasszicista költő minden erejét arra fordítja, hogy a harmóniát helyreállítsa, a lélekben legalább.

*

Ötven felé járt, amikor A Mesterdalnok lázadását írta (1962). Izgalmas lírai pillanat: a költő megtagadja mindazt, amiért megharcolt, s ami fölemelte őt.

Tudok minden szabályt. Tudok minden kivételt.
Megrágtam minden ízt. Kiköpöm az ételt.

Zabáltam a szépet, s rángott a gyomrom undorában.
Habzsoltam rá a rútat, s azt is kiokádtam.

Hajlékony hangon énekeltem, és ökrendeztem utána.
Nem akadt jótét lélek, hogy egy marék trágyát vágjon a pofámba.

Földhözcsapnám a lantomat, beletaposnám a sárba.
Hiába. Vállamra nőtt. Mint madárnak a szárnya.

Szintézis ez: az én s a befutott pálya sorsszerű vállalása a végső számvetésben. (Érdemes egybevetni a költeményt Nemes Nagy Ágnes egykorú versével, A madárral.)

A mesterdalnok a német meistersinger tükörfordítása.16 Eredetileg verselő iparosokat (mai szóval: „műkedvelő költőket") jelentett. A régi eredetű szó a mai „profi költő" szinonimája, a bármilyen feladatot bravúrosan megoldó, őszinteségében kissé gyanús poéta elnevezése. Nemegyszer az előnyös helyzetű és iskolázott lírikus gúnyneve azoknak a nehéz sorsú pályatársaknak a fogalmai szerint, akiktől az élet megtagadta a módszeres képzést, s magukra utaltan gyakorolták a lírai mesterséget.17 Rónay tudomásul veszi, hogy sokan így tekintenek rá. Sejti is talán, hogy a poeta nascitur tétele jobban illik egy József Attilához, egy Weöreshez vagy egy Pilinszkyhez, mint őhozzá. De vállalja, hogy útja csakis az lehetett, amelyet tisztességgel végigjárt, és jó lélekkel igent is mondhat rá.

Irodalmi eszméletünk ma ismét megújulásra vár. Jó segítőre lelhetünk ehhez Rónay Györgyben. Életműve ismerkedésre, példája követésre hív minket és az újabb nemzedéket.

***

Jegyzetek

1 Illés Endre: Ariel a könyvkiadóban. In Mestereim, barátaim, szerelmeim. Magvető, 1983. A Révai Testvérek Irodalmi Intézetről van szó.

2 Rónay György: Horváth János. Az interneten megjelenített közlés.

3 Olyan a köteteire gondolok, mint a Balassitól Adyig (Magvető, 1978), a Petőfi és Ady között (Magvető, 1981), A nagy nemzedék (Szépirodalmi, 1971), A regény és az élet – Bevezetés a 19–20. századi magyar regényirodalomba. A külföldi – főként a francia – irodalomról és a műfordítás tudományáról-művészetéről írott művei is igen jelentősek – például a Fordítás közben (1968), a Fordítók és fordítások (Szépirodalmi, 1973), a Kutatás közben (Szépirodalmi, 1974) vagy A francia reneszánsz költészete (Szépirodalmi, 1956).

4 Lásd Rónay László Az Ezüstkor nemzedéke című tanulmánykönyvét (Szépirodalmi, 1967).

5 Az egész költőgenerációra kiterjeszthető Weöres vallomása: „Szememnek Ady nyitott új mezőt, / Babits tanított ízére a dalnak, / és Kosztolányi, hogy meg ne hajoljak / ezt-azt kívánó kordivat előtt.”

6 Halász Gábor szigorú, progresszív szellemű kritikáival versben Weöres, cikkben Rónay szállt szembe a harmincas–negyvenes évek fordulóján.

7 Vas István: Nehéz szerelem. A líra regénye. Szépirodalmi, 1964.

8 Az első nemzedék nagy versfordítói (Babits, Kosztolányi, Tóth Árpád) a nem föltétlen hű, de minél szebb magyar változat előállítására törekedtek. A második nemzedék – főként Szabó Lőrinc, Illyés Gyula, Sárközi György – fontosabbnak tartotta a hívebb tartalmi tolmácsolást, mint az eredetinek megfeleltetett zeneiséget. A harmadik nemzedék műfordítói – leginkább Radnóti, Rónay, Vas István és Kálnoky László – a tartalomhoz és a formához egyaránt hű átültetésre törekedtek. Lásd Rába György: A szép hűtlenek (tanulmány Babits, Kosztolányi és Tóth Árpád műfordításairól, 1969).

9 1945 után az emigrációból hazatért Lukács György sommásan „Babits-epigonoknak” nevezte Weöreséket. Itt-ott Halász Gáborra is hivatkozott. (A fasizmus áldozatául esett Radnótit kivette ebből az általánosításból.) A filozófus-irodalmárral Lengyel Balázs szállt szembe, amíg tehette.

10 Rónay György: Péterfy Jenő. In Balassitól Adyig. Magvető, 1978.

11 Tornai József nevezi így érvekkel alátámasztva Kosztolányit esszéjében.

12 Baudelaire: Előhang, Tóth Árpád fordítása; Tornai József hívebb átültetésében: Az olvasóhoz.

13 Részlet a Kocsi-út az éjszakában című versből.

14 Főként Kosztolányira, Tóth Árpádra és Szép Ernőre gondolok, de bizonyos értelemben még Adyra és Babitsra is érvényesnek tartom a megállapítást. A korábbi költői sémák kiüresedése miatt az érzelmek megmutatása és felnagyítása óhatatlanul együtt járt a Nyugat lírai megújulásával.

15 Péntek Orsolya: Nem csak szerkesztő – Még feldolgozatlan a Rónay-életmű. MAKtár, 2006/12.

16 A 14–16. századi német városokban működtek azok a – többnyire kézműipari mesterséget folytató – költők és zenészek, akik hangszeres kísérettel énekelték el költeményeiket. A leghíresebb mesterdalnok, a nürnbergi Hans Sachs (1494–1576) cipészmester volt. Életművének felhajtóereje részben onnan adódik, hogy a plebejusi polgárerények hangadója a lutheri hitviták idején, a patríciusi korlátok közepett is. Hatalmas termékenységgel írt dalai gyakran elmések, szellemesek, de túlságosan praktikus szellemről árulkodnak. A 19. században úgy értékelték mint a német néplélek klasszikus kifejezőjét – Richard Wagner ezt komikusan ellensúlyozta A nürnbergi mesterdalnokok című vígoperájában.

17 Szemléletes példa erre Benjámin Lászlónak egy 1968-ban írt epigrammája, a Mesterdalnokok. (In Összegyűjtött versek. Magvető, 1982.) Megfelelői megtalálhatók Ladányi Mihálynál és másoknál is.